

УДК 343.82

Анатолій Крижановський

старший викладач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
кандидат юридичних наук

Костянтин Марисюк

професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
доктор юридичних наук, професор

КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ

<http://doi.org/10.23939/law2020.26.253>

© Крижановський А., Марисюк К., 2020

Проаналізовано питання класифікації форм співучасті у злочині. Констатовано, що сучасне кримінальне право знаходиться доволі далеко від вирішення питання про уніфікований підхід до класифікації форм співучасті. Не зміг повною мірою зняти згадану суперечку й чинний КК України.

Не заперечуючи аргументи усіх сторін, все ж, на нашу думку, зараз не час для радикальних змін одного з чільних інститутів кримінального права, особливо за умов активного розроблення нового КК України. Відтак, і надалі базовим і найактуальнішим для правильної кримінально-правової кваліфікації пропонується й надалі вважати закріплений у ст. 28 КК України підхід, згідно з яким за суб'єктивними ознаками, за стійкістю суб'єктивних зв'язків, стійкістю умислу розрізняють вчинення злочину різними злочинними групами: а) вчинення злочину групою осіб; б) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою; в) вчинення злочину організованою групою; г) вчинення злочину злочинною організацією.

Єдиною зміною, яка давно назріла, ми вважаємо доповнення згаданого переліку пунктом “г” “вчинення злочину бандою”. Незважаючи на існуючі у науці протилежні думки з цього приводу, ми переконані у необхідності згаданого кроку, який слугуватиме чіткішому виокремленню ознак, притаманних саме банді, а також відмежує останню від інших форм співучасті від злочину.

Ключові слова: співучасть, організована група, злочинна організація, злочин, кримінальна відповідальність, право.

Постановка проблеми. Інститут співучасті є одним з найскладніших в кримінальному праві, у якому, незважаючи на багаторічну історію його вивчення і численні дослідження, залишаються невирішеними багато питань. Найбільш же дискусійним з них є питання про форми співучасті, що констатується практично всіма дослідниками цієї проблеми. Різноманіття підходів до згаданого питання зумовлене, перш за все, складністю досліджуваного явища, що містить кілька різновидів, які відрізняються здійснюваними співучасниками функціями, а також рівнем суб'єктивного зв'язку між ними.

І якщо щодо необхідності виділення форм і видів співучасті суперечок практично не спостерігається, то пропозиції щодо виділення критеріїв подібного поділу викликають часом запеклі дискусії. При цьому кожен із вчених, критикуючи позиції іншого, пропонує свій варіант вирішення проблеми, який, своєю чергою, стає предметом критики іншого дослідника.

Аналіз дослідження проблеми. Питання класифікації форм співучасті у злочині слугували предметом наукових розвідок значної кількості вітчизняних науковців, таких як Л. Анохіна, Р. Галіакбаров, А. Герцензон, П. Грішаєв, М. Іванов, Г. Крігер, А. Савчин, В. Сташис, В. Тацій, М. Шаргородський та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених питанням формам співучасті загалом, а також класифікації її форм зокрема, значна кількість питань і досі є спірними та не знаходять одностайності у колах науковців та практиків.

Мета статті. Усвідомлюючи, що в межах однієї короткої наукової статті неможливо розкрити всі питання, пов'язані з усіма підходами до класифікації форм співучасті у злочині, ми розглянемо лише найбільш значимі та цікаві на наш погляд, та й то лише у частині базових положень, залишивши все інше для подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. Центральним питанням поділу співучасті на форми є питання про її критерії. Залежно від того, який критерій повинен бути покладений в основу поняття і класифікації, існуючі з цього питання позиції можна поділити на декілька груп. Однак існують і такі підходи до цієї проблеми, які в силу своєї своєрідності не можуть бути умовно віднесені до жодної групи і підлягають самостійному аналізу.

Перша і чи не найчисленніша група представлена такими вченими, як А. Трайнін, Г. Крігер, А. Піонтконський та ін., які визначальною ознакою форм співучасті називають ступінь суб'єктивного зв'язку співучасників або ступінь узгодженості їх дій.

Одним з перших у кримінально-правовій літературі цю позицію висловив А. Трайнін, виділивши, залежно від "суб'єктивної пов'язаності співучасті", 4 самостійні форми: 1) співучасть просту, розуміючи під нею, на відміну від інших авторів, не співвиконавство, а співучасть при відсутності попередньої змови; 2) співучасть, що характеризується попередньою угодою співучасників; 3) організовану групу і 4) співучасть особливого роду, тобто співучасть у злочинному об'єднанні [1, с. 79].

Цю точку зору згодом розвинули П. Грішаєв і Г. Крігер, які залежно від "ступеня співорганізованості злочинної групи" запропонували таку систему форм співучасті: 1) співучасть без попередньої змови; 2) співучасть із попередньою змовою; 3) організована група; 4) співучасть особливого роду – злочинна організація.

Крім того, залежно від "характеру злочинної діяльності співучасників" всі випадки співучасті вони поділяли на 2 види: просту співучасть (співвиконавство) і складну співучасть (співучасть з розподілом ролей) [2, с. 51].

На відміну від вчених, які розуміють під критерієм класифікації ступінь організованості учасників злочину, М. Шаргородський, А. Герцензон та ін. за основу класифікації співучасті на форми беруть характер спільної діяльності співучасників.

На думку М. Шаргородського, "з інституту співучасті слід перш за все виключити співвиконавство, де взагалі немає співучасті, а потім розрізняти: а) співвинуватість, коли декілька осіб спільними виконавськими умисними діями спричиняють умисно або з необережності злочинний результат; б) просту співучасть, коли декілька осіб спільними умисними діями різного характеру (виконавець, підбурювач, пособник, організатор) спричиняють умисно або з необережності злочинний результат; в) злочинну організацію, коли декілька осіб об'єднуються для певної злочинної діяльності без попереднього встановлення всіх конкретних її проявів" [3, с. 97].

Тобто з наведеної вище цитати випливає, що автор виводить співвиконавство за межі інституту співучасті, пояснюючи це тим, що мета співучасті полягає у визначенні кола осіб, відповідальних за спільне вчинення злочинних діянь і обсягу тих діянь, за які вони несуть відповідальність. На думку М. Шаргородського, коли в діях кожного з учасників злочину міститься його склад, передбачений Особливою частиною Кримінального кодексу, для кваліфікації їх діянь з позицій інституту співучасті немає підстав і потреби, тобто автор обмежує застосування цього інституту лише співучастю з розподілом ролей [3, с. 85].

Майже аналогічний підхід до досліджуваного питання спостерігається у А. Герцензона. Він належить до числа авторів, які проводять класифікацію співучасті на форми залежно від характеру спільної діяльності співучасників. І на підставі цього критерію А. Герцензон пише, що “поняття співучасті охоплює такі форми спільного вчинення злочину: 1) співвинуватість, тобто таку спільну злочинну діяльність, яка характеризується однорідною формою поведінки всіх винуватців; 2) співучасть у вузькому сенсі слова, тобто таку спільну злочинну діяльність, яка об'єднана єдиним задумом або угодою всіх учасників, між якими встановлено розподіл ролей; 3) злочинне співтовариство, тобто спільну злочинну діяльність кількох осіб, які об'єдналися з цією метою в організацію” [4, с. 362].

Крім вищенаведеної класифікації, А. Герцензон наводить ще й інші підходи до розподілу співучасті на форми, існуючі в науці кримінального права: “по-перше, за часом спільної діяльності співучасть поділяють на співучасть на попередніх стадіях вчинення злочину і співучасть при вчиненні злочину; по-друге, за характером угоди виділяють співучасть без попередньої угоди і співучасть з попередньою угодою; по-третє, залежно від ступеня необхідності співучасті визнають співучасть необхідну і співучасть факультативну; по-четверте, за характером участі у злочині виділяють підбурювання, виконавство і пособництво”. Однак, це швидше різновиди співучасті, а не його форми, оскільки, наприклад, ступінь необхідності співучасті взагалі не відображає внутрішнього змісту цього явища, що виключає використання згаданого терміну.

Деякі дослідники відкидають роздільну класифікацію співучасті з об'єктивних і суб'єктивних ознак, не вбачаючи в ній практичного сенсу. Послідовним прихильником такої позиції є Р. Галіакбаров. Беручи в якості основного критерію поділу співучасті на форми характер участі у злочині він виділяє наступні: 1) складну співучасть; 2) співвиконавство; 3) злочинну групу; 4) злочинне співтовариство. На думку автора, саме єдина (наскрізна) класифікація відповідає матеріальному змісту співучасті, дозволяє чітко конкретизувати її форми залежно від характеру суспільної небезпеки і сприяє правильному та однаковому застосуванню норм інституту співучасті на практиці. Причому, кожна з форм співучасті, своєю чергою, з інших підстав може бути поділена на види, завданням виділення яких є відображення того факту, що “окремі об'єктивні і суб'єктивні властивості діяння можуть обумовити його більш-менш високу ступінь суспільної небезпеки порівняно з іншими діяннями, що входять поряд з останнім у одну і ту ж форму співучасті” [5, с. 16].

Доволі ґрунтовно питання про форми співучасті досліджував М. Іванов, який висловив свою оригінальну позицію з цього питання. Піддавши детальному аналізу погляди різних авторів та визнавши неприйнятними запропоновані ними класифікації форм співучасті головним чином через розпливчастість критеріїв, що відрізняють одну форму від іншої, він дійшов висновку про те, що єдино можливою формою співучасті може бути група. “В цьому випадку, – пише автор, – група як форма співучасті постає як об'єктивна категорія, втілюючи в собі всі можливі зв'язки співучасників”.

Зіставляючи ознаки групи як об'єкта дослідження в соціальній психології з ознаками співучасті, автор зробив висновок про те, що “поняття групи так, як воно формулюється в соціальній психології, містить усі форми співучасті, які були розроблені в кримінальному праві”. Оскільки ж в соціальній психології будь-яку спільну діяльність розуміють як групова, то її формою може бути тільки група.

Далі М. Іванов пропонує ввести до КК норму: “Формою співучасті є група, різновидами якої виступають організація, банда, група, утворена за попередньою змовою та група без попередньої змови”. І оскільки все це умовно – за бажанням можна ввести ще кілька інших різновидів [6, с. 120].

Звертаючись до вітчизняного правового поля, то певного роду крапку у суперечці з приводу класифікації форм співучасті мав би поставити прийнятий 2001 р. Кримінальний кодекс України, який у ст. 28 “Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією” прямо виокремлює окремі форми співучасті, пишучи, що: 1. Злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. 2. Злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. 3. Злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об’єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об’єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. 4. Злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об’єднанням декількох осіб (п’ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Проте, незважаючи на законодавче вирішення суперечки, остання не лише не припинилась, але й продовжилась з новою силою.

Варіант поділу форм співучасті за суб’єктивними і об’єктивними ознаками запропонував М. Бажанов. За об’єктивними ознаками, тобто за тією роллю, яку виконує співучасник у злочині ним виділяються, проста співучасть (співвиконавство, співвинність), складна співучасть (співучасть у власному розумінні слова, з розподілом ролей). За суб’єктивними ознаками, тобто за стійкістю суб’єктивних зв’язків, стійкістю умислу виділяються співучасть без попереднього зговору, за попереднім зговором, злочинна організація [7, с. 202-203].

А. Савченко також виділяє форми співучасті за об’єктивними і суб’єктивними критеріями. Об’єктивним критерієм їх поділу він розглядає спосіб взаємозв’язку співучасників; за ним виділяються проста і складна форми співучасті. За критерієм стійкості суб’єктивних зв’язків, стійкістю умислу він розрізняє групу осіб, групу осіб, яка вчиняє злочин за попередньою змовою, організовану групу, злочинну організацію [8, с. 131].

Л. Анохіна наголошує, що наведені у навчальній літературі форми співучасті не збігаються з об’єктивними і суб’єктивними ознаками визначених у КК України організованих об’єднань злочинної діяльності. Тому настає необхідність подальших досліджень форм співучасті у кримінальному праві. Мається на меті (у стислому форматі) викласти своє бачення цієї проблеми. Зазначимо, що форми співучасті дають можливість з’ясувати сутність спільної злочинної діяльності, об’єднаної у певний рівень організації за ступенем її суспільної небезпеки. Власне, форма, як констатували стародавні римляни, є способом відображення змісту предметів і явищ.

Проста форма співучасті. До неї відносимо вчинення злочину декількома особами (групою осіб) без попередньої змови, у тому числі з погодженням дій на місці, відповідальність за які, по-перше, передбачена за даною ознакою, і безпосередньо вказана у нормах КК України, і, по-друге, здійснення будь-якого іншого злочину групою осіб без попередньої змови у випадках, коли така ознака у статті КК прямо не наводиться.

Складна форма співучасті. З огляду на суспільну небезпеку злочинів, що за своїми правовими ознаками входять до неї, складну форму співучасті доцільно розмежувати на складну кваліфіковану і складну особливо кваліфіковану.

До складної кваліфікованої відносимо вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою. У КК України цю ознаку визначено як кваліфікуючу і таку що, обтяжує відповідальність. Найбільше таких поєднань у нормах, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти власності та у сфері обігу наркотичних засобів.

Складна форма співучасті особливо кваліфікована – це організована група, а також банда, озброєне формування та інше злочинне угруповання, правові ознаки яких визначено у ч. 3 ст. 28 КК України. Такі злочинні об'єднання за своїм змістом є стійкими організованими структурами, що створюються за взаємною згодою їх співучасників і спрямовані на тривалу злочинну діяльність.

Своєю чергою, організовані групи за ступенем їх суспільної небезпеки доцільно розмежувати на два види. Перший – не озброєна організована група. Другий – озброєна організована група, банда чи формування.

Вища форма співучасті – діяльність злочинних організацій кримінального спрямування та злочинна політична система чи організація, яка є найбільш соціально небезпечною структурою [9, с. 24–25].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна констатувати, що сучасне кримінальне право знаходиться доволі далеко від вирішення питання про уніфікований підхід до класифікації форм співучасті. Не зміг повною мірою зняти згадану суперечку й чинний КК України.

Не заперечуючи аргументи усіх сторін, все ж, на нашу думку, зараз не час на радикальні зміни одного з чільних інститутів кримінального права, особливо за умов активного розроблення нового КК України.

Відтак, і надалі базовим і найактуальнішим для правильної кримінально-правової кваліфікації пропонується й надалі вважати закріплений у ст. 28 КК України підхід, за яким за суб'єктивними ознаками, за стійкістю суб'єктивних зв'язків, стійкістю умислу розрізняється вчинення злочину різними злочинними групами: а) вчинення злочину групою осіб; б) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою; в) вчинення злочину організованою групою; г) вчинення злочину злочинною організацією.

Єдиною зміною, яка давно назріла, ми вважаємо доповнення згаданого переліку пунктом “г” “вчинення злочину бандою”. Незважаючи на існуючі у науці протилежні думки з цього питання (наприклад, І. Радіонов стверджував, що ним на рівні дисертаційного дослідження “наведено додаткові аргументи на користь того, що банда належить до такої форми співучасті, як вчинення злочину організованою групою осіб, а тому їй притаманні всі ознаки цієї форми співучасті у злочині, а також на неї повністю поширюється регулюючий вплив інституту співучасті у злочині” [10, с. 6]), ми переконані у необхідності згаданого кроку, який слугуватиме чіткішому виокремленню рис, притаманних саме банді, а також відмежує останню від інших форм співучасті у злочині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Трайнин А. Учение о соучастии. М. : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1941. 158 с.
2. Гришаев П., Кригер Г. Соучастие по советскому уголовному праву. М. : Госюриздат, 1959. 156 с.
3. Шаргородский М. Некоторые вопросы общего учения о соучастии. Правоведение. 1960. № 1. С. 91-98.
4. Герцензон А. Уголовное право. Часть общая. – М. : Издательство РИО ВЮА, 1948. 215 с.
5. Галиакбаров Р. Борьба с групповыми преступлениями. Вопросы квалификации. Краснодар : КГАУ, 2000. 200 с.
6. Иванов Н. Понятие и форма соучастия в советском уголовном праве. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1991. 128 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ-Харків : Юрінком Інтер-Право, 2001. 436 с.
8. Савченко А. Сучасне кримінальне право України. К.: ІнЮре, 2005. 293 с.
9. Анохіна Л. Проблеми класифікації форм співучасті у злочині. Форум права. 2008. № 1. С. 23-27.
10. Радіонов І. Кримінальна відповідальність за бандитизм: автореферат дис.. к.ю.н. 12.00.08. / Ігор Іванович Радіонов. Х.: Національний університет внутрішніх справ, 2004. 18 с.

REFERENCES

1. Traynin A. **Ucheniye o souchastii** [The doctrine of complicity]. Moskow, Yuridicheskoye izdatel'stvo NKYU SSSR, 1941. 158 p.
2. Grishayev P., Kriger G. **Souchastiye po sovetскому ugolovnomu pravu** [Participation in Soviet criminal law]. Moskow, Gosyurizdat, 1959. 156 p.
3. Shargorodskiy M. **Nekotoryy voprosy obshchego ucheniya o souchastii** [Some questions of the general doctrine of complicity]. Pravovedeniye, 1960, № 1. Pp. 91-98.
4. Gertsenzon A. **Ugolovnoye pravo. Chast' obshchaya** [Criminal law. Common part]. Moskow, Izdaniye RIO VYUA, 1948. 215 p.
5. Galiakbarov R. **Bor'ba s gruppovymi prestupleniyami. Voprosy kvalifikatsii** [The fight against group crimes. Qualification Issues]. Krasnodar, KG AU, 2000. 200 p.
6. Ivanov N. **Ponyatiye i forma souchastiya v sovetском ugolovnom prave** [The concept and form of complicity in Soviet criminal law]. Saratov, Izdatel'stvo Saratovskogo universiteta, 1991. 128 p.
7. **Kryminalne pravo Ukrayiny. Zahalna chastyna** [Criminal law of Ukraine. The common part]. Kyiv-Kharkiv, Yurinkom Inter-Pravo, 2001. 436 p.
8. Savchenko A. **Suchasne kryminalne pravo Ukrayiny** [Modern criminal law of Ukraine]. Kyiv, InYure, 2005. 293 p.
9. Anokhina L. **Problemy klasyfikatsiyi form spivuchasti u zlochyni** [Problems of classification of forms of complicity in crime.] Forum prava, 2008, № 1. Pp. 23-27.
10. Radionov I. **Kryminalna vidpovidalnist za bandytyzm** [Criminal responsibility for banditry]: avtoreferat dys. k.yu.n. 12.00.08. / Ihor Ivanovych Radionov. Kharkiv : Natsionalnyy universytet vnutrishnikh sprav, 2004. 18 p.

Дата надходження: 25.03.2020 р.

Anatoliy Kryzhanovskiy

Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Criminal Law and Procedure,
Ph. D., Assoc. Prof.

Kostyantyn Marysyuk

Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Criminal Law and Procedure,
Doctor of Law, Prof.

CLASSIFICATION OF FORMS OF PARTICIPATION IN CRIME

The article is devoted to the analysis of the question of classification of forms of complicity in crime. It is stated that modern criminal law is quite far from solving the question of a unified approach to the classification of forms of complicity. The current Criminal Code of Ukraine was not able to completely remove the said dispute.

Not disputing the arguments of all parties, however, in our opinion, we believe that now is not the time for radical changes to one of the leading institutions of criminal law, especially in the conditions of active development of the new Criminal Code of Ukraine. Therefore, it is further suggested that the basic and most relevant for the correct criminal legal qualification be further enshrined in Art. 28 of the Criminal Code of Ukraine the approach according to which on subjective grounds, on stability of subjective connections, stability of intent differentiates committing a crime by different criminal groups: a) committing a crime by a group of persons; b) committing a crime by a group of persons by prior conspiracy; c) committing a crime by an organized group; d) committing a crime by a criminal organization.

The only change that is long overdue, we consider the addition of the mentioned list item "d" "committing a crime by a gang." In spite of the opposing views in science, we are convinced of the need for this step, which will serve to more clearly distinguish the features inherent in the gang and to distinguish the latter from other forms of complicity from crime.

Key words: complicity, organized group, criminal organization, crime, criminal liability, law.